

EVROPSKI LAVIRINT

EUROPEAN LABYRINTH

Abstract: *It is crucial for the Europeans to understand the present situation in which Europe is and to make an effort to foresee the direction of its further development. They cannot possibly avoid the issues related to the European Union and the relationship between their states and the European Union. The aims of Europe are not clear, so that the Europe's politics often resembles the movement in a labyrinth. There is still no Europe's political nation. It is not clear what Europe is and where its borders are. How to identify Europe's enemies? Is it possible for Europe to make political marginality up by cultural renewal? How to build up Europe's culture and Europe's society where internal enemies are being created? How to solve the problems of Europe's periphery? Is cosmopolitan rearrangement of Europe possible?*

Key words: *European Union, Europe's borders, nation, state, culture, society, politics, Europe's identity, internal enemy*

Sažetak: *Za Evropljane je bitno da razumeju sadašnje stanje Evrope i pokušaju da nazru smer njenog daljeg razvoja. Pri tome ne mogu da zaobiđu pitanja vezana za Evropsku uniju i odnos svojih država prema njoj. Evropski cilj nije jasan, pa evropska politika često liči na kretanje u lavirintu. Još ne postoji evropski politički narod. Nije jasno šta je Evropa i gde su joj granice. Kako odrediti neprijatelje Evrope? Može li Evropa da nadoknadi političku marginalnost obnovom kulture? Kako graditi evropsku kulturu i evropsko društvo uz proizvodnju unutrašnjih neprijatelja? Kako prevazići probleme evropske periferije? Može li se obaviti kosmopolitisko preuređenje Evrope?*

---

¹ Profesor filozofije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Ključne reči: *EU, granice Evrope, nacija, država, kultura, društvo, politika, evropski identitet, evropsko građanstvo, unutrašnji neprijatelj*

U Evropi još žele da ona ne bude samo lokalni lik slobodnog tržišta već i moćan politički prostor i snažna emancipatorska ideja. Uvećanje evropske ekonomske moći je vidljivo. Emancipatorski potencijal je premalo iskorišćen. Evropeizovanje je često evroglobalizovanje, koje previše liči na globalizovanje iza koga je Amerika. Posle Drugog svetskog rata bilo je raznih ideja evropskog objedinjavanja. Jaspers je razmišljao o "helvetizovanju Evrope", Čerčil o "Sjedinjenim Državama Evrope", De Gol o "Evropi država", De Ružmon o "Evropi regiona", Rourtorn o izgradnji "tvrđave Evrope" (Rowthorn, B., 2003.) Žan Mone je govorio "mi ne sjedinjujemo države, mi sjedinjujemo ljude", ali su do sada objedinjavane države koje zbog koristi žele nadnacionalnu političku zajednicu. Ekonomska snaga objedinjene Evrope je velika, ali politička moć nije srazmerna toj snazi.

Da li je za izgradnju zajedničkog identiteta rano? Evropska nacija nije na vidiku, a neće je ni biti ako se njoj ne teži. Nema evropskog državljanstva koje bi dobio svako ko prihvata evropske vrednosti, što bi bilo analogno francuskom državljanstvu u vreme Francuske revolucije. Možda Evropa liči na srednjovekovno ustrojstvo kakvo je postojalo u vreme Svetog rimskog carstva? Da li graditi evropsko građansko društvo ili kontinentalnu državu u kojoj bi vremenom bio izgrađen zajednički evropski identitet? U Uniji ne ukidaju države, ali im oduzimaju deo nadležnosti. Sve manje je preporuka, sve više uredbi koje su države-članice obavezne da sprovedu. Da li prvo oblikovati skladnu zajednicu evropskih država-nacija ili odmah stvarati transnacionalnu Evropu? Unija sebe smatra nadnacionalnom i samo u slučaju preke potrebe računa s nacijama. Poziva se na građane, a građanima smatra državljane svih država-članica. Nema evropskih građana ni "evropskog političkog naroda". Ne govori se o pravima i slobodama građana Unije. Smatra se da oni prava i slobode ostvaruju u svojim državama. Nezadovoljni mogu da se obrate Evropskom parlamentu. Mehanizmi posredovanja građana i evropskog birokratizovanog središta su komplikovani. Kako stići do evropskog građanskog društva ako mnogi podrazumevaju da su građani hrišćani ili da postojeće odnose moćnih i nemoćnih, bogatih i siromašnih ne treba menjati? Evropa ima geta za sirotinju u kojima se sprečava razvoj kulture i obrazovanja. Ne govori se glasno o delovanju Unije van njenih granica, mada se ona meša u probleme van svoje teritorije. Za to kao nadnacionalna postsuverena sila nema dovoljno kapaciteta, pa uvek poslednju odluku prepušta Americi koja se ne odriče pune suverenosti.

Iako se kaže da je Evropa rođena iz duha filozofije, teško bi bilo reći koja je osnovna mudrost ugrađena u njen temelj. Ako je u Evropi važna težnja moći, Platonov Trasimah predstavlja ovu težnju. Ako je važna briga o duši, Platonov Sokrat predstavlja ovu brigu. Po Morenu je Evropa stvarana od 15. veka u istorijskom vrtlogu. Po Mastnaku je nastala "na osnovu zamisli o čišćenju teritorije i 'čistote krvi', na osnovu mržnje prema spoljnim narodima i spoljnom svetu, prema kojima je ona nastupila izrazito destruktivno, i ne kao poslednje, na osnovu gušenja tradicionalnih kultura na evropskoj teritoriji". (Mastnak, T., 2007, 16) Od 1830. je "evropeizovanjem" smatrano prenošenje najbolje civilizacije u svet. Oglašena smrt metafizike ukazuje da Evropi treba nov duhovni oslonac. Zar ono što dugo traje, poput Evrope, nema stalno novi lik? Može li se novi lik stvarati mehanički, bez duhovnih napora?

Ukazuje li potiskivanje filozofije na odustajanje od Evrope kao ideje? Možda se Evropa, svesna temelja i gubitka temelja, održava samo ako ne zatrpava svoju nemogućnost, ne skriva krizu? Huserl je 1935. tvrdio da su evropske nacije bolesne a Evropa u krizi. Da li je neko društvo u krizi kada nema rešenja za osnovne probleme ili kada prestane da postavlja pitanja o sebi? Možda kriza nagoveštava novi početak? Po De Ružmonu je Evropa u stanju da preživi svaki obrt, lom, svaku smrt. Kada se govori o "duhu Evrope" ne misli se samo na filozofiju, već na ukupno kulturno i civilizacijsko nasleđe i društveni i politički razvoj. Nekad su zbog tog duha ljudi smatrali da su u prednosti u odnosu na ljude s drugih kontinenata. Da li je prednost izgubljena? S evropskim duhom nešto nije u redu, jer zapad Evrope istovremeno tone u bogatstvo i beznađe, a u bezočnoj pljački mnogih zemalja evropske periferije učestvovali su drugi Evropljani. U EU ne sumnjaju da je za opstanak demokratije dovoljno da je za to neko zvanično zadužen.

Evropa nikad nije bila obuhvaćena jednim političkim ustrojstvom ni istim oblicima ustrojstava. Evropljani saglasni oko potvrđivanja demokratije zaboravljaju da je ona razvijana u nacionalnoj državi, a da je u institucijama nadnacionalne Evrope nema dovoljno. Da li će san o jedinstvenom demokratskom evropskom ustrojstvu biti ostvaren? Može li u Evropi da postoji pored zajedničkog tržišta i zajednička politička volja? Sada je pristup objedinjavanju prilagođen onome što od njega očekuju na zapadu Evrope. Usredsređen je na tehničku stranu objedinjavanja i održavanje razlike Evrope trgovaca i bankara i Evrope trudbenika i sirotinje. Može li se uprkos raznih razlika vremenom pojaviti zajednički evropski osećaj?

U EU, koja je u stalnom razvoju, žele brze promene. Mora se promeniti obrazovanje, ponovo napisati evropska istorija. Po Mincu će Evropa brže napredovati kad mladi Evropljani budu smatrali da je od 1914.

do 1918. u Evropi besneo građanski rat. (Minc, A., 1989, 202) Potrebna je istorijska zaboravnost. Zašto se sećati da je Valdhajm prisustvovao na Kozari ustaškom genocidu, koji je u drugoj Jugoslaviji zbog bratstva i jedinstva potiskivan iz sećanja? Iako nova Evropa odustaje od nacionalnih utemeljenja, u vreme raspada Jugoslavije je prećutno podržala projekt etnički čiste Hrvatske. Neke balkanske nacije je odredila kao drugo u odnosu na sebe i time ih podstakla da potvrđuju identitete smatrajući EU delom svoga drugog. Nacija teže od pojedinca može da ispuni zahtev "spoznaj sebe", ali je problem ako se oko toga uopšte ne trudi.

Unija nije politički obuhvatila celu Evropu. Da li treba da postane jedina Evropa? Oni van Unije su evropski ostatak – kandidati, još-ne-kandidati i Rusija koju u Uniji ne vide kao mogućeg kandidata. Ulaženjem u Uniju ne nestaju razlike. Grčka je dugo u Uniji, ali razlike u odnosu na evropski zapad postoje. Grčki svet života je drugačiji. Iako mnogih površinskih delova grčke tradicije više nema, ispod moderne ljuštore je i dalje premoderni sistem vrednosti različit od zapadnog. (Možda je zato Grčka zanimljiva zapadnim turistima?) Pošto izgradnja nacionalnog identiteta nikada nije završena, potrebno je pažljivo ga i stalno preoblikovati. Svojevremeno su Dositej Obradović i Vuk Karadžić uspešno povezivali Srbe s Evropom.

Evropa je dugo bila kulturni predvodnik sveta, a primenom sile neko vreme i dominantni svetski region. Nekad je Evropa izvožena u svet, a globalizovanje je dugo imalo pečat Evrope i njenih kultura. Danas se u celom svetu falsifikuje Evropa. Od evroglobalizovanja stiglo se do globalizovanja u kome je Evropa samo jedna od svetskih regija, donekle značajna zbog svojih kultura i ekonomije. U EU se teži da bar zapadnoevropski lik globalne kulture postane obavezan za celu Evropu, ali prvo treba iskoreniti vlastite kulture u mnogim delovima Evrope. Franc Ferdinand je govorio o Srbiji kao zemlji lopova, ubica, bandita i nekoliko stabala šljiva. (Okey, R., 1986, 148) Hitler je spalio Narodnu biblioteku u Beogradu. Danas izgleda nisu potrebna spaljivanja. Narodna biblioteka tavori, Narodni muzej je zamandaljen.

Evropa je često bila glavno ratno poprište. Svetski ratovi su bili "veliki nacionalistički rat za prevlast u Evropi". (Molden, O., 1990, 89) Ima tvrdnji da su Društvo naroda i OUN oblikovani posle svetskih ratova pre svega da budu tutori nezrelih evropskih država. Započela je posleevropska epoha. (Patočka, J., 1995, 135) U njoj Evropa posle Hladnog rata iznova dokazuje nezrelost sve ređe tragajući za "novim", po čemu je nekad bila prepoznativa, i potpirujući sukobe unutar kontinenta. Jugoslavija je smetala onima kojima je bila trn u oku i u Drugom svetskom ratu i u hladnom ratu. Oni su podstakli evropsko angažovanje u rastakanju Jugoslavije. Zatim je smetao i

ostatak još nazivan Jugoslavija. Unija je pomogla razdruživanje. I Srbija smeta. Unija je 2008. stala iza globalističke akcije proglašenja nezavisnosti Kosova i od te uloge ne odступа. Srbiji se nagoveštava da će možda ući u Uniju ako se prethodno saglasi s nezavisnošću Kosova. Mnogi predvodnici tranzicije u zemljama bivše Jugoslavije su se nekad zakljinjali u druge parole. "Okrenuli su ćurak naopako", ali im nove zakletve nisu ubedljive. Iskreno se bore za privatnu svojину, ali svoju i ne daju da neko pita kako su je stekli.

Izgleda da je Evropa ostala bez duše i bez moći. Evropski "ustavni patriotizam" ne može čvrsto da poveže stanovnike. Unija okuplja države, a ne Evropljane. Berk je 1792. tvrdio da Evropljanin ne može nigde u Evropi da bude izgnanik. Da li je pogrešio? San da svaki Evropljanin bude u celoj Evropi u svojoj kući i da s ostalima može da kaže "mi Evropljani" još je neispunljiv. I očekivanje da svi u svetu osećaju strahopoštovanje prema Evropi je daleko od stvarnosti. Evropa je odustala od direktne politike sile i politike ravnoteže sile. Zamenila ih je postmodernom politikom ubeđivanja zaogrnutom plaštom morala, iako se to obično svodi na bezobzirno manipulisanje. U Evropi se posle raspada istočnog bloka nadaju da bi i svetska politika mogla postepeno da odustane od sile. U Uniji se smatra da je Evropa ponudila najbolji lik globalizovanja, a američki nasilni pristup vidi kao najveća prepreka evropskom pristupu. Amerikanci ne poriču da evropski ideali lepo zvuče, ali prezrivo smatraju da u EU mogu da osećaju da im sila nije potrebna i da se ne vređaju kad im se kaže da su "vojni Pimeji" sve dok o evropskoj sigurnosti brinu Amerikanci. Evropski predlog opšteg odustajanja od sile smatraju utopističkom ludorijom. Po Kuperu, evropski "postmoderni raj" mira i blagostanja moguć je jedino ako se prema necivilizovanima ne primenjuje evropski aršin, a o primeni nasilnog aršina zasad brinu SAD. Po Dinstbiru, Amerika je nahrupila u Evropu, ali nije razumela evropske interese. (Dinstbir, J., 1991, 49) Možda Amerikanci to ne smatraju neophodnim? Po nekima Evropa ima bogatu prošlost, ali Amerika drži u svojim rukama sadašnjost i prošlost je mnogo ne zanima.

Mora li Evropa zbog obezbeđivanja jedinstva da ukloni različite duše iz građana i da nađe zajedničke neprijatelje EU? Evropa je, po Darendorfu, proizvod glave, a ne srca. (Dahrendorf, R., 1996, 570) Derida je smatrao da Evropa još ne postoji (Derida, Ž., 1995, 109), da su građani umorni, da nema jedinstvene evropske kulture. Bez obzira na sve bučniji govor o Evropi, evropski identitet kao da je sve udaljeniji. Da bi bio oblikovan zajednički identitet, pokušano je oblikovanje "evropskog kulturnog prostora" i pravljenje evropskih kulturnih programa. U Evropskom ustavu stoji da je "Unija dužna da doprinosi razvoju kultura zemalja članica, poštujući pri tome njihovu nacionalnu i regionalnu raznovrsnost i

istovremeno ističući u prvi plan zajedničko kulturno nasleđe". Šta je evropsko "zajedničko kulturno nasleđe"? Može li formula "ujedinjeni u raznolikosti" da znači ravnopravno postojanje mnogih identiteta pored evropskog identiteta? Kakav je odnos globalne i evropske kulture? (Možda je London prvi globalni evropski grad, u kome se govori preko 300 jezika a svaki treći stanovnik je stranog porekla?) Da li se onaj naučen da se pretvara brže integriše?

Gde Unija da nađe neprijatelje? Oni van Evrope mogu da budu izmanipulisani, iskorišćeni, ali je teško stići do evropskog konsenzusa za sukobe s njima. Mora li EU da zajedničke neprijatelje traži u samoj Evropi među manjim državama izvan Unije? U krajnje rizično sučeljavanje s Rusijom Unija ne može sama, pa ni ono ne bi obezbedilo jedinstveni evropski identitet.

Neprijatelje EU treba pobediti i pretopiti, jer inače "svako od nas rizikuje da pre ili kasnije bude Bosanac", kako je rekao Bodson. U bosansko-hercegovačkom karakazanu religija i nacija Evropi nije uspele mešanje pretapajuće čorbe. Mnogima je ponuđen "alžirski lik samoopredeljenja" – "kofer ili kovčeg" (mrtvački). Možda je pokušano i ugledanje na "kosovski model" – saterivanje nealbanaca u rezervate ili geta, u kojima će vremenom živeti sve manje ljudi. BiH, u kojoj je 1995. prvi put u istoriji NATO-a izvedena vojna akcija i to protiv Srba, ostala je za EU poligon za razne eksperimente i kontejner za bacanje onog što se u Uniji smatra izanđalim. (U vreme bosansko-hercegovačkog ustanka Zapadna Evropa nije prihvatila opšte važenje modela građanske revolucije – Evropu slobodnih nacija. I Marks i Engels su s puno mržnje pisali protiv ustanika.) Krajem 20. veka evropski zapad je u BiH pokazao da ne veruje u često raspedanu kosmopolitsku priču i da vodi brigu samo o svojim interesima i svojoj moći.

Unija je za stanovnike BiH predvidela trifokalne naočare: za gledanje unutar svoje zajednice, izvan nje u BiH i za gledanje EU. Da li će, kada BiH bude u Uniji, svaki građanin da bude trostruko predstavljen i trostruko odgovoran? Može li takav model da zaživi? Zar neće onaj snabdeven trifokalnim naočarima morati da gleda i mimo njih ne bi li nazro namere globalne moći? U EU se trude da u Republici Srpskoj nađu dovoljno "kooperativnog" političara, uz čiju saradnju bi uspeli da nametnu svoju viziju političkog ustrojstva BiH, mada su svesni da svetskim korporacijama takvo ustrojstvo ne odgovara. Republika Srpska i ljudi u njoj se označavaju kao entitet. Termin entitet označava da nešto jest a ne kakvo nešto jest. Ne pominje se nacija. U projektu Unije nije predviđeno postojanje više nacija-država u bosansko-hercegovačkoj mišolovci. Obnovljena je upotreba austro-ugarskog termina "bošnjak" (Bosniak), ali su ga prihvatili samo bosanski i

hercegovački muslimani kao oznaku svoje nacionalne pripadnosti. Po Ganiću se radi o "evropskim muslimanima", koji su deo transnacionalnog islama. Ako se zaista prihvata transnacionalnost islama, zašto je potrebno potvrđivati bošnjačku naciju? Možda je priča o Bošnjacima deo napora potvrđivanja identiteta, navodno zanemarenog u socijalističkoj Jugoslaviji? Iz BiH se bošnjaštvo izvozi na istok. Bosansko-hercegovački "entiteti" nisu protiv ulaska u EU. Na Balkanu je, međutim, glavni protektor Amerika a ne EU i najvažnije odluke donosi ona.

Nekad je Evropa bila središte sveta i davala mu svoj lik, danas prihvata globalizovanje smišljeno van Evrope i postaje manje važna. Iako je u svetu napušten evropski pristup, u Evropi nekad pokušavaju da promovišu njegov obnovljeni lik. Pri tome obično skrivaju staru tvrdnju da je Evropa rođena iz duha filozofije, a one koji na to podsećaju progone. Evropa u kojoj se oslanjaju na interese i moć potisnula je Evropu u kojoj se teži suštini, procenjuju smisao i vrednosti, brine o duši. Promoviše se "jedinstvo različitosti". Ipak postoje razni likovi jedinstvenosti, a postoje i razlike koje smatraju izrazima neprilagođenosti Evropi.

Evropa je često bila podeljena i politički neuravnotežena. Čerčil je 1943. rekao "bolje je da Rusija dominira istočnom Evropom nego da Nemačka dominira zapadnom Evropom". Neki još uvek sebe smatraju delom "evropske Evrope", a druge delom "neevropske Evrope". Ta podela ne može da zameni ideološku podelu kakva je postojala u vreme Hladnog rata. Kako izraziti razna shvatanja evropskog objedinjavanja? Govori se o "Evropi olimpijskih krugova", "koncentričnih krugova", "Evropi la carte", "Evropi promenjive geometrije", "Evropi više brzina", "Šengenskoj Evropi" (bez kontrole na unutrašnjim granicama), "Evropi alfabetske čorbe" (zbog mnogo upotrebljivanih skraćenica u njoj), "EUforiji", "Eutopiji", "Eurozi". Gde je središte gravitacije evropskih zemalja? To za većinu nije samo Brisel, već i Vašington. Utiču i udaljene zemlje, pa su političke putanje evropskih država složene. Da li je sada evropeizovanje moguće mimo amerikanizovanja? One kritične prema amerikanizovanju, a naročito one koji smatraju da ne treba pokidati sve veze s Rusijom, pogrdno nazivaju Evroazijatima.

Čerčil je u Cirihu 1946. predložio osnivanje "Ujedinjenih Država Evrope". Preko Saveta Evrope iz 1949, Evropske zajednice za uglj i čelik iz 1951, Evropske ekonomske zajednice iz 1957, koja je 1968. ukinula sve carine i trgovačke zabrane, stiglo se 1992. do ugovora u Mastrihtu o EU i 1993. do početka delovanja Unije. Godine 1999. počelo je uvođenje zajedničke evropske valute, evra (€), ali je neke članice Unije još nisu uvele. Kuda su se zaputili Evropljani? Da li ka istom cilju ili ciljeva ima više? Po Habermasu je EU konvoj u kome najsporije vozilo određuje brzinu kretanja.

Da li je izlaz dvostepena EU? (Habermas, J., www.signandsight.com/features/1265.html). To bi ovekovečilo podelu na evropsko središte i periferiju. Da li će Evropa potvrditi katalog socijalnih prava, kakav SAD ne prihvataju? Ima li dovoljno političke svesti koja bi usmerila od zajedničke ka jedinstvenoj Evropi? Može li Evropa da postane donekle samosvojna tek razvijanjem evropske solidarnosti i usuđivanjem da se ponekad suprotstavi Americi? Zar to ne znači rušenje brižljivo čuvane jedinstvenosti Zapada? Po Kohu, Evropa bez suprotstavljanja neće opstati ili će biti drugorazredna politička sila. Unija će, po prognozi belgijskog diplomate, ostati "ekonomski gorostas, politički patuljak i vojni crv". (Mazover, M., 2011, 430) Dok je Amerika "carstvo" koje se ponaša kao nacionalna država, Evropa nije ni "carstvo", ni nacionalna država, niti se može očekivati da će postati nešto od toga ili brzo naći treće rešenje. Možda su Evropi vezane ruke? U Uniji žele što čvršće ekonomsko i političko povezivanje, ali ne razvijaju viziju budućnosti. Izgleda da se težnja da se uđe u EU zasniva na očekivanju bržeg ekonomskog razvoja unutar Unije. Za Ameriku je proba objedinjenosti bio građanski rat. Evropa još nije prošla probu objedinjenosti.

Šta je Evropa i gde su joj granice? Po Kapuščinjskom, prisustvo na mapi Evrope ne daje nijednom društvu pravo da se smatra evropskim. Evropskost je aktivan, otvoren, stvaralački stav. (Kapuščinjski, R., 2001, 210) Po Le Gofu, moguća prepreka ujedinjenoj Evropi uklonjena je 1453. padom Konstantinopolja. (Le Gof, Ž., 2010, 243) Kulturniji i bogatiji istočni deo Evrope izgubio je tada bitku s islamom. Civilizacijsko središte Evrope postao je njen zapadni deo. Da li se današnje evropeizovanje svodi na "vesternizovanje", "sekularno unijaćenje"? Može li Evropa da bude "domovina bez granica"? (De Ružemon, D., 1989.) Da li je Austro-Ugarska, svojim načinom objedinjavanja raznih nacija, predstavljala dobar model evropskog zajedništva i bila prethodnica EU? (Magris, C., 1991.) (Bečka sahrana 1989. poslednje austrougarske carice Zite je vrhunac obnove mita o srećnom srednjoevropskom carstvu Habzburga, neopravdano nazivanom "tamnica naroda". U njemu se razmišljalo o federalizovanju i 1848. došlo u Pragu do ideje "južnoslovenske federalne pokrajine", koja bi okupila sve Slovene carstva. Posle propasti carstva ostvarivan je drugačiji projekt jugoslovenstva, ali je brzo posle sahrane carice Zite sahranjena i Jugoslavija.)

Da li će Evropa biti, pitao je Valeri 1919. malo brdovito predvorje Azije ili najdragoceniji deo planete, mozak velikog tela? Može li Evropa da obuhvati i Rusiju? Danilevski je u knjizi "Rusija i Evropa" (Danilevski, N. J., 2007, 78) tvrdio "Evropa nam nije neprijateljska slučajno, već suštinski, kada je u neprijateljstvu sa samom sobom". (Izgleda da je Nikola Pašić, poput Danilevskog, smatrao da su Istok i Zapad Evrope dva u svemu

suprotstavljena sveta. U tom sudaru su, po Pašićevom mišljenju, Srbi uvek bili na strani Istoka.) (Perović, L., 2007, 413ff) Na evropskom Zapadu je čest strah da bi panslavistička Rusija, koja bi postala deo Evrope, udružena s pravoslavnim nacijama potopila njen ostatak. Dok je postojao SSSR, na Zapadu su govorili o "nezakonitom braku" komunizma i panslavizma.

Evropa je često napuštala izvoz svoje kulture kao osnov širenja uticaja i pokušavala da se nametne silom. Po Hitleru se Evropa može izgraditi samo na ruševinama. (Hitler, A., 2009, 121) U njoj su na različite načine vršena vrednovanja, ali je uglavnom uvažavana izreka da "sila drži zemlju i gradove". Da ne bi više bilo evropskih ratova, tradicionalni evropski neprijatelji su se usaglasili i žive objedinjeno bez jačeg oslonca na zajedničku vojnu silu. Neki ipak primećuju narastanje impEURijalizma. Da li će zaista biti prihvaćeni kao Evropljani i njeni stanovnici druge boje kože, druge religije, neevropske nacionalne pripadnosti, neevropske kulture? Zar u mnogim evropskim gradovima ne jača odbojnost prema drugačijima kojih je sve više? Evropsko stanovništvo je sve starije, pa se sadašnji broj stanovnika može održati samo useljavanjem stranaca.

Po Kejganu je Evropa izgubila svest o potrebi potvrđivanja moći. Ne može da bude velesila sve dok joj vojna sposobnost zaostaje za američkom. Amerika je u stanju, za razliku od Evrope, da u celom svetu izvodi unilateralne oružane akcije. Kejgan je ponovio tvrdnju da su Amerikanci s Marsa, Evropljani s Venere, odnosno da se prvi za razliku od drugih ne ustežu od upotrebe oružja. (Kejgan, R., 2003, 7f) Drugi govore o evro-bezveznjacima, evroidima, EU-nusima, nesložnim slabićima i sanjarima, licemEURima, patriotima evra. Milan Matić spominje Entropu. Po Bžežinskom, Evropa postaje najudobniji penzionerski dom. Ramsfeld je u vreme pripreme drugog zalivskog rata podelio evropske zemlje na "nove" i "stare", koje ne žure s bezrezervnom podrškom Americi. Po Sloterdijku, oni američki političari koji potcenjivački opisuju Evropu pokazuju infantilnost američke vlasti. EU nije jasno odredila svoj odnos prema SAD. Ekonomska snaga Unije nije dovoljna. Pošto nema evropskog osećanja među 500.000.000 stanovnika Unije ni jake EU-armije, ekonomski snažna Unija ne može da se ponaša kao sila ravna SAD, koju je Vedrin opisao kao "hipersilu". Evropsko objedinjavanje pokrenulo je neke nacionalne manjine da traže autonomnost ili nezavisnost.

Može li Evropa političku marginalnost da učini nevažnom ponovnim potvrđivanjem uloge panevropske kulture u čijem bi središtu bila kultura mišljenja? Ovaj najvažniji vid kulture je nemoguć bez onog što je po Valeriju uvek nedostajalo Evropi, a to je politika mišljenja bez koje nema velikih kulturnih dometa, istorijskih iskoraka. Teško je graditi evropsku kulturu i evropsko društvo uz proizvodnju unutrašnjih neprijatelja, a Evropa

se nije odrekla njihovog stvaranja. Problem je i što je evropeizovanje sporiji proces od globalizovanja i što globalizovanje može da ugrozi rezultate evropeizovanja.

Da li je udaljenost evropskih od američkih vrednosti sve veća, a politička udaljenost EU od SAD sve manja? Po Agneš Heler, nema krize Evrope, jer nema ni Evrope, već samo mita o njoj. Možda obilje robe, a manjak ideja guši ovaj mit? Da li vrednosno udaljavanje SAD od Evrope znači da ova država napušta zapadne vrednosti ili da ih rekonstruiše na način koji joj odgovara? Možda se u SAD povećava ravnodušnost prema humanim vrednostima? Amerika je sve više zainteresovana za aktuelne geopolitičke procene, a sve manje za promišljanje opštih problema politike i vrednovanje. Postoji li još evropski način gledanja na osnovne probleme suštinski različit od američkog načina? SAD su država, hipersila, EU zasad nije država ni savez država ni savezna država, ali jest regionalna sila. Ona nema ugrađene demokratske mehanizme koje zahteva od svojih članica. Po Hobsbaumu, EU ne bi bilo bez "demokratskog deficita" u njoj. Ona funkcioniše efikasno, ali bez legitimnosti koju je potvrdio narod. (Hobsbaum, E., 2008, 116) U Evropi su isprobavani razni totalitarni projekti, pa valja paziti da političko objedinjavanje opet ne dobije totalitarn lik. Govori se o nestajanju nacija, ali ih se Evropljani zasad ne odriču, a Unija je nadnacionalna politička institucija.. Fuše govori o budućoj Uniji s preko 40 članova, ali i da Brisel uvažava strateške zamisli Vašingtona o "obuzdavanju Rusije". (Fuše, M., 2009, 60ff) Da li se širi EU ili Amerika opkoljava Rusiju? Verovatno je za Ameriku obaranje Rusije važan ali ne i krajnji korak. Pogled joj je usmeren ka Kini, koja može da je ugrozi na mestu hiperisile.

Važno je da li je Evropa u ljudima ili nije? Mnogi misle da je "Evropa izgubila dušu". Traganje za evropskim identitetom dugo traje i vremena za određivanje identiteta više nema mnogo. Nerešen status evropske periferije postavlja pitanje identiteta u prvi plan. Ima li dobrih likova evropeizovanja? (Up.: Telebaković, B., 2012, 88ff) EU nije uspela da ponudi izvesnu meru sigurnosti i zaštite i nivo prosvetavanja koji bi uvećao osećaj solidarnosti i otklonio opasnost unutrašnjih evropskih sukoba.

U Uniji brinu o ekonomiji, ali se uglavnom odustalo od zaštite evropske privrede od vanevropskih konkurenata i od pomoći onima koje kriza više pogađa, jer ni u Evropi plima ne diže sve lađe. Kriza Unije nije samo ekonomska. Dokle može da ide EU u razvoju multikulturalnosti? Da li je u stanju da prihvati kao Evropljane one udaljene od zapadnoevropske tradicije? Može li Evropa da bude prostor socijalnog staranja, kako se nada Gidens? (Gidens, E., 2009, 13ff) Može li se obaviti kosmopolitsko preuređenje Evrope zasnovano na priznavanju razlika, kako se nadaju Bek i

Grande? (Beck, U., Grande, E., 2006, 7ff i 29) Mogu li se spasti nestajanja evropska sela, varoši, predeli? Možda se pričom o preuređenju zaklanja evropski lik grubog globalizovanja i uloga Evrope u globalističkom neokolonijalizovanju? Zar ratovi u prostoru bivše Jugoslavije nisu pokazali težnju povampirenja ratoborne Evrope? Da li prepravljane evropske kuće mora da znači usitnjavanje i rušenje onog što još nije u njenom dvorištu? Ako je objedinjena Evropa projekt koji je tek na početku i o kome brinu nemaštoviti birokrati, koliko je još potrebno biti strpljiv očekujući dobre rezultate i sprečavajući izobličena projekta? San o objedinjenoj Evropi bio je lepši od stvarnosti EU. Oni koji bi danas da sanjaju o Evropi su prokazani, jer ukazuju na sve veće rastojanje zamišljenog i stvarnog čoveka, moguće slobodne zajednice i otupelog i u žabokrečinu političkog lavirinta uteranog evropskog društva.

Evropa je davno svoje glavno usmerenje prenela sa Sredozemlja na Atlantik. S druge strane Atlantika je država s kojom Evropa sudeluje u ekonomskom, kulturnom, političkom i vojnom globalizovanju kao mlađi partner. Amerika je zainteresovana da Evropa ostane u ulozi mlađeg partnera. Neka američka savezništva s islamom, na primer na prostoru nekadašnje Jugoslavije, su na štetu Evrope. Zasad se u Evropi smatra da je korist od atlantizma veća od štete. Da li će Evropa uspeti da se iščupa iz mengela atlantizma? Kako će dugoročno da odredi položaj prema NATO-paktu koji sebe vidi i kao organizaciju za upravljanje krizama, ali i njihovo izazivanje. Da li će se Evropa izvući ispod hegemonog kišobrana SAD, usuditi da se u nekim pitanjima direktno suprotstavi Americi? Može li se identitet postići stalnim oslanjanjem na drugog? Po Bataju, kada se Americi neka država suprotstavi, odmah biva destabilizovana. (Bataj, I., 2004, 261) U Evropi su shvatili da je istočnu zamisao ograničene suverenosti zamenila zapadna zamisao, ali ne znaju kako da se tome suprotstave. Možda Amerika gura Evropu da ponovo kao neprijatelja vidi Rusiju i odustane od suprotstavljanja Americi? Državni udar u Ukrajini nije maslo Evropljana, ali oni nemaju snage da se usprotive širenju požara. Od novog hladnog rata Evropa može da ima samo štetu, a rat na istoku Evrope postao bi svetska kataklizma.

Istočnu granicu EU Amerika smatra istočnom granicom Zapada. Po Kisindžeru bi rusko članstvo u Uniji poremetilo atlantske odnose. (Kisindžer, H., 2001, 81) Evropa objedinjena s Rusijom ne bi više za SAD bila mlađi partner. Zato je američki strateški cilj ometanje približavanje EU i Rusije. Americi smeta svako preuređivanje Evrope koje nije planirano u Vašingtonu, a snaženje Evrope smatra ugrožavanjem svoje nadsuverenosti. Ukrajinski puč i sukobi posle njega deo su napora Amerike da budu održane i uvećane napetosti i sukobljenosti na granici prema Rusiji, ali i nastavljena

evropska politička nesređenost. EU možda prozire američke namere, ali zasad očekuje da članovi i kandidati podrže politiku Zapada.

U Evropi su dugo verovali da su iznad ostalih jer se oslanjaju na hrišćanstvo, prosvetiteljstvo, naučnu i tehnološku naprednost, razvijene kapitalističke odnose, kulturnu i vojnu superiornost. Neki oslonci su napušteni, drugi pokazuju zaostajanje Evrope u odnosu na pojedine svetske regione. Teži se sveevropskom prihvatanju neoliberalizma i demokratskog fundamentalizma. Smatra se da na usitnjenoj evropskoj periferiji postoji "demokratija niskog intenziteta". Po Zinovjevu, zapadno društvo je stiglo do demokratskog totalitarizma. (Zinovjev, A., 1999, 93) Insistiranje na zajedničkom standardu ne može da služi kao zamena odgovora na pitanje u kom se smeru ide. Šta bi danas moralo da određuje Evropljane? Može li se unutrašnje evropsko jedinstvo postići umnožavanjem razmirica u delovima Evrope koji su (još) izvan granica Unije? Biti Evropljanin dugo je značilo i umeti naći dobre načine prevazilaženja postojećeg. Umeju li u Evropi još da se suoče s krizom? Neki smatraju da Evropi predstoje crni dani, da Evropa vrši "usporeno samoubistvo". (Laqueur, W., 2007; Thornton, B., 2007.) U Evropi su svesni da "nešto škripi". Ona liči na kuću u kojoj stalno počinje "veliko spremanje", ali kuća ostaje nesređena.

U Evropu se uvukao bauk političke secesije. Po Fušeu je u 20. veku označeno 60% dužine evropskih granica. Od 1989. u Evropi je postavljeno preko 13.000 kilometara novih granica. Nekoliko višenacionalnih država se raspalo, u drugima se plaše secesije. Neka dogovorena razdvajanja se mogu smatrati uspešnim, druga, krvava vode novim sukobima. Secesija nikad nije samo politička, već i ekonomska i kulturna. Negde se ona pokreće da bi se delovi lakše uklopili u evropsku celinu.

U Evropi se državicama nudi uniformna sloboda bez jednakosti, bez autonomije, odnosno sloboda bez slobode. Smatra se da sve ima cenu i zaboravlja da bi ideja Evrope morala da bude duhovna vrednost koja nema cenu. U evropsko zajedništvo je unet virus koji se širi i nagriza je. Evropa se kune u demokratiju, a brisanjem razlika izaziva njen deficit. "Eurokratija" ne može da zameni "eurokulture". Može li evropskim "demokratskim instrumentom" da bude stvorena "zajednička evropska kultura"? Ne stiže li se pomoću ovog instrumenta do autoritarne ili do totalitarne nad-demokratije koja uništava tradicionalne demokratske mehanizme? Po Hobsbaumu, EU ne može da bude demokratska. Kada bi stvarno bila demokratska, ne bi bila u stanju da dostigne potreban nivo jedinstva. Panevropska demokratija je prazna priča. (Hobsbawm, E., 2000, 91) Ne treba se čuditi ponašanju EU prema nečlanovima, kada je u mnogim slučajevima neblagonaklona i prema članovima. Island je odustao od kandidature za ulazak u Uniju, Velikoj Britaniji predstoji referendum na

kome će biti ispitano raspoloženje za dalji ostanak u Uniji. U Norveškoj i Švajcarskoj smatraju da im je bolje van Unije.

Evropa, koja je ekonomska i politička, ali ne i duhovna zajednica, je osuđena na neuspeh. Kad kažem duhovna zajednica mislim na zajednicu ljudi od duha, jer je teško govoriti o kulturnoj zajednici otkako je politika zaposela kulturu. Može li se do duhovnog zajedništva stići jedino ako se namerno zaborave osnovne predstave nacionalnih istorija? Da li se napreduje ka duhovnom zajedništvu ako su sve češći istupi protiv previše stranaca? Ksenofobija i multikulturalnost ne idu zajedno. Ko su danas neprijateljski drugi? Negde su novi neprijatelji teroristi. Često se traže među muslimanima, ali i drugima koji žive različito, koji imaju drugačiji pogled na svet.

Političke promene na evropskom istoku i jugoistoku malo je ko očekivao. Đerđ Konrad je posle propalih pokušaja Čeha i Mađara da se izvuku iz gvozdеног zagrljaja Varšavskog pakta rekao "pustimo sad Ruse da se pobune". Izjava je smatrana neozbiljnom, ali se, kada su Rusi pokušali da izvedu promene, ceo istočni blok mirno urušio. Na Balkanu su globalni i evropski moćnici govorili o preživeliosti nacije i potpirivali obnovu nacionalnih i verskih sukoba. U Jugoslaviji su stvarane "nacije u naciji" i "države u državi". Po Zurovcu je razbijanje Jugoslavije bilo varvarski, antievropski čin, kojim se Evropa okrenula protiv svog identiteta. (Zurovac, M., 1997, 106)

U EU nisu bili jedinstveni. Francuski Predsednik Miteran imao je plan rešavanja jugoslovenske krize uz uvažavanje tri principa. Po prvom, svaka jugoslovenska nacija ima pravo da odluči o svojoj daljoj državnoj sudbini. Po drugom, do novih granica treba stići mirno i demokratski, izjašnjavanjem pripadnika svake nacije. Po trećem, moraju se garantovati prava nacionalnim manjinama, kojih će svakako biti. Pripremljena platforma tadašnje dvanaestočlane Zajednice sadržavala je ove principe, ali se pod pritiskom Nemačke i Svete Stolice od platforme odustalo. Evropa je, u dosluhu sa SAD, gurnula prostor Jugoslavije u građanski rat.

Posle nestajanja socijalističkih ustrojstava u Evropi, mnogi su nalepili etikete demokrata preko ranijih etiketa komunista. Može li se održati demokratija bez demokrata, uz konvertite iz vrhova jednopartijskih nomenklatura? Za slobodu i jednakost nisu mnogo marili u socijalističkim i liberalističkim ustrojstvima, a u zemljama u tranziciji se više i ne spominju. One nikada nisu mogle da budu usaglašene, a u današnjem svetu se još više udaljavaju jedna od druge. U Evropi je uništena klasna solidarnost, na redu je uništenje solidarnosti nacija, jer Evropa nacija znači nemogućnost evropske nacije. Odricanje od nacionalnosti očekuje se prvo od malih nacija evropske periferije.

Zapadnoevropski moćnici pri širenju Unije na istok (po nekima van nje novom liku unijaćenja) teško napuštaju kolonizatorske navike. Novim članicama Unije dopušta se uloga veslača na najnižoj palubi evropskog broda. To je najvidljivije na Balkanu, iako je on po Zizijulusu "Evropa pre Evrope". U Uniji prihvataju kao deo baštine grčku filozofiju, ali ne i Vizantiju. Ona je, međutim, kao spoj helenističke kulture, hrišćanske religije i rimske državne forme, trajala duže od Rimske države. U Uniji ne priznaju da je Vizantija bila efikasan nastavljatelj Rima u njegovom bogatijem i mnogoljudnijem istočnom delu. U Uniji nisu javno antisemiti, ali od antivizantizma, odnosno antipravoslavlja ne odstupaju.

Evropa je vekovima napredovala i nazadovala. Bilo je raznih projekata "Nove Evrope". I sile osovine su imale svoj projekt. Ima li u Evropi još sposobnosti za bitnu izmenu evropske celine? Da li EU, u kojoj unutrašnje granice među državama ne znače mnogo, predstavlja nov oblik političkog organizovanja? Može li EU da odredi svoje konačne granice? Može li Unija kao mreža polusuverenih država da sačuva identitet u doba globalizovanja? Može li da se razvije "evropski patriotizam"? Sme li EU zbog zaštite građana nekad da remeti globalizovanje? Da li će Unija moći da reši problem svoje periferije? Neka insistiranja na teritorijalnoj iscepkanosti podsećaju na obnovu srednjovekovnog ustrojstva. Možda se obnavlja unazađivanje Istoka, odnosno stara formula "na Istoku ništa moćno"?

Literatura

- Bataj, I., Nacija se čuva uspostavljanjem ekonomske pravde, Geopolitika, broj 10, Beograd, 2004.
- Beck, U., Grande, E., Kozmopolitska Europa: Društvo i politika u drugoj moderni, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Dahrendorf, R., Warum Europa? Nachdenkliche Anmerkungen einer skeptischen Europäer, Merkur, 7, 1996.
- Danilevski, N. J., Rusija i Evropa, Nolit/Dosije, Beograd, 2007.
- Derida, Ž., Drugi pravac, Lapis, Beograd, 1995.
- De Ružemon, D., Budućnost je naša stvar, NIRO Književne novine, Beograd, 1989.
- Dinstbir, J., Sanjarenje o Evropi, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1991.
- Fuše, M. Evropska unija pola veka kasnije: Stanje i scenariji obnove, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Gidens, E. Evropa u globalnom dobu, Clio, Beograd, 2009.
- Habermas, J., What Europe Needs Now, www.signandsight.com/features/1265.html

- Hitler, A., Politički testament: zabeležio Martin Borman, Metaphysica, Beograd, 2009.
- Hobsbaum, E., Globalizacija, demokratija i terorizam, Arhipelag, Beograd, 2008.
- Hobsbawm, E., The New Century. In Conversation with Antonio Polito, Abacus, 2000.
- Kapuščinjski, R., Lapidarijum, B 92, Beograd, 2001.
- Kejgan, R., O raju i moći: Amerika i Evropa u novom svetskom poretku, Čarobna knjiga, Beograd, 2003.
- Kisindžer, H., Da li je Americi potrebna spoljna politika? U susret diplomatiji XXI veka, BMG, Beograd, 2001.
- Laqueur, W., Last Days of Europe: Epitaph for an Old Continent, Thomas Dunne Books, New York, 2007.
- Le Gof, Ž., Da li je Evropa stvorena u srednjem veku, Clio, Beograd, 2010.
- Magris, C., Le mythe et l'empire dans la littérature autrichienne moderne, Paris, 1991.
- Mastnak, T., Evropa; istorija političkog pojma, Beogradski krug, Centar za medije i komunikacije, Beograd, 2007.
- Mazover, M., Mračni kontinent. Evropa u dvadesetom veku, Arhipelag, Beograd, 2011.
- Minc, A., Velika iluzija, Radionica SIC, Beograd, 1989.
- Molden, O., Die Europäische Nation, Herbig, München, 1990.
- Okey, R., Eastern Europe 1740-1985. Feudalism to Communism, Unwyn Hyman, London, 1986.
- Patočka, J., Evropa i postevropsko doba, Centar za geopoetiku, Beograd, 1995.
- Perović, L., Nikolaj J. Danilevski i Nikola Pašić, u: Danilevski, N., Rusija i Evropa, Nolit/Dosije, Beograd, 2007.
- Rowthorn, B., Migration Limits, u: Prospect, Februar, 2003.
- Telemeković, B., Filozofija politike I. Čovek i sloboda, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.
- Thornton, B., Decline and Fall. Europe's Slow Motion Suicide, Encounter Books, New York, 2007.
- Zinovjev, A., Velika prekretnica. Kritika zapadne hegemonije, Naš dom, Beograd, 1999.
- Zurovac, M., Evropska pojava varvarstva, u: Geopolitička stvarnost Srba, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 1997.